

Мирјана М. Даничић¹

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Стручни
рад

Неке дилеме, недоумице и изазови у настави превођења на академском нивоу

Резиме: У раду се говори о увођењу нових курсева превођења на Филолошком факултету у Београду, пре свега на мастер нивоу студија. У раду се описују преводачки курикулуми за мастер студијски програм Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење (Master in Conference Interpreting and Translation), осмишљен у складу са савременим теоријама превођења и по узору на најбоље европске преводачке универзитетске центре, иако да њихов циљ није само развијање преводачких компетенција – да се садржаји изражени језиком извора адекватно преведу на језик циља, већ и темељно познавање материје која се преводи, као и културолошких и друштвених фактора који утичу на мојућа значења. Трансформисање традиционалне праксе настави превођења носи одређене дилеме и недоумице, али за последицу има и трансформисање улоге преводаоца од некога ко преноси значења речи са једног језика на други до интелектуалног радника који је прошао стручну обуку на академском нивоу.

Кључне речи: транслатологија, настава превођења, студије превођења на мастер нивоу.

Увод

Још 1790. године Александар Титлер, професор на Универзитету у Единбургу, адвокат, а касније судија, члан Горњег дома Шкотског парламента, говорио је о општим начелима превођења у Краљевском друштву у Единбургу, нагласивши да је прво опште правило да пре-

вод треба да пренесе идеје (а не пуне речи) из изворног текста (Tytler, 1907: 7). Убрзо је своја размишљања о превођењу објавио у књижици *Есеји о начелима превођења (Essays on Principles of Translation)*, чиме је у англофоном свету покренуо критичка размишљања о ономе што данас називамо транслатологијом (односно традуктологијом).

¹ mirjana.danicic@fil.bg.ac.rs

Copyright © 2018 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Оно што је крајем 18. века написао лорд Титлер тешко да би оповргла савремена наука о преводилаштву, која се од Титлеровог доба разгранала и раширила у многим правцима. Настава превођења је такође еволуирала пратећи развој науке о превођењу и данас обухвата разне дидактичне активности чији је циљ обука будућих усмених и писаних преводилаца, било на универзитетима или ван њих. Часови превођења често се у оквиру наставе језика користе за усавршавање језичких вештина (Bugarski, 1986: 17). Главне недоумице које се јављају када је реч о преводилачкој педагогији тичу се, пре свега, питања како нова истраживања и открића у оквиру студија превођења могу наћи заједнички језик са практичном обуком сваког самоуког преводиоца и општим критеријумима образовања преводилаца у институцијама (Natim, 2001: 163). Односно како се може остварити смислена интеракција онога што открије теорија и онога што се спроводи у педагошкој пракси усмереној на обуку преводилаца?

Постоји низ дилема које треба решити пре него што се „скроје“ преводилачки курикулуми чији је циљ школовање компетентних усмених и писаних преводилаца: да ли се преводилац рађа или постаје – дилема стара колико и превођење; да ли је пожељно да преводилачке студије имају теоријску подлогу, ако јесте – у којој мери; да ли обуку треба спровести на додипломским или на постдипломским студијама; да ли сама обука треба да буде специјалистичка или општија; у којој мери настава језика треба да буде заступљена на студијама превођења; које критеријуме који се односе на преводилачку способност и претходно искуство поставити као услов за полагање пријемног испита и упис кандидата, а које користити за одабир кандидата на самом пријемном испиту; у којој пропорцији настава језика треба да прати наставу превођења; на основу којих стручних квалификација бирати наставнике; шта тачно тестирати у току студија и на који начин; и, најзад, шта у коначном желимо

да постигнемо – академске, стручне или професионалне компетенције? Савремене студије превођења наглашавају да је неопходно да преводилачка обука садржи одређени теоријски инпут (Natim, 2001: 163). Природа и обим теоријског инпута варирају од једног универзитета до другог, али оно око чега се све примењене преводилачке студије од деведесетих година 20. века наомамо слажу јесте да се разумевање и превођење текста морају вежбати и учити у контексту. Оно што је постало златно, мада неписано, правило у превођењу јесте да контекст ствара значење.

Још једна велика расправа која се води у савременим студијама превођења односи се на смер усменог превођења – да ли је дозвољено будуће преводиоце обучавати да преводе и на страни језик или је довољно обучавати их за превод на матерњи, што се у науци о превођењу дуго сматрало јединим логичним избором. Теорије које проучавају билингвализам су установиле да језичке компетенције на два језика скоро никада не могу бити подједнаке, те у том смислу преводиоци тешко могу поседовати компетенције да подједнако квалитетно преводе и на матерњи и на страни језик. С друге стране, теоретичари превођења не виде ваљане разлоге зашто преводилачка обука, а касније и преводилачка пракса, не би обухватала превођење у оба смера. Треба напоменути да се међународне преводилачке асоцијације и удружења углавном држе правила да њихови преводиоци преводе искључиво на матерњи, а не са матерњег на страни. Ипак, постоје одређена ограничења када је реч о „малим“ језицима, где је број изворних говорника мали, а још мањи број оних који говоре и користе неки страни језик.

Када је реч о осмишљавању курикулума за наставу превођења, савремена транслатологија се врло одлучно залаже за приступ, тј. силабус који је заснован на култури уместо ранијег приступа који је заснован на граматички (Natim, 2001: 174). Овакав приступ подразумева да ће се

студенти обучавати да препознају и да буду осетљиви на културне разлике које постоје између друштава и имају свест о импликацијама које те разлике могу имати на превођење. Такође, студенте треба научити како да премосте културолошки јаз или објасне културолошку празнину ако се ти феномени јаве у контакту две културе. Дакле, наставни садржај би требало да обухвати поред увода у студије превођења и увод у студије културе, а посебно однос језика и културе у смислу да је језик одраз културе једног друштва, где културу треба схватити у најширем могућем смислу као слику социоекономско-политичког система, историје народа и државе, филозофских и верских размишљања доминантних у једном друштву, књижевно-уметничких достигнућа припадника те културе, свакодневног начина живота и традиционалних обичаја. Свака анализа језичке ситуације у којој се види контакт две културе може бити одлична преводилачка вежба – анализа позајмљеница, етимологија имена историјских личности, истраживање културолошких референци у историјским или књижевним текстовима итд. Дакле, културолошка хибридизација која постоји у свету нипошто се не би смела занемарити на преводилачким студијама напредног нивоа.

Имајући у виду све наведене дилеме, ипак остаје чињеница да се у нашој средини одавно осетила потреба за усавршавањем преводилаца, јер преводилачки кадрови недостају у свим слојевима државне администрације, што се јасно види у квалитету превода правних тековина Европске уније на српски језик (Vinaver, 2012: 25), као и осталим сегментима привредног живота. Ослањајући се на савремене теорије превођења и по узору на неке европске универзитетске центре у којима се превођење годинама озбиљно проучава, пре свега на Универзитет у Стразбуру и Универзитет у Грацу, а у склопу осавремењивања универзитетске наставе превођења, Филолошки факултет у Београду увео је транслатолошке предмете на примарни и секун-

дарни ниво студија. У претходном акредитационом циклусу, Катедра за англистику је 2015. године увела предмет Транслатологија на основне и мастер студије, а од академске 2017/18. године почиње настава на посебном мастер програму акредитованом као Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење. У овом раду укратко ћемо приказати концепцију ових студија уз напомену да је опис студија информативног карактера чији је једини циљ да евентуално послужи као основа за размену мишљења.

Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење

Овај студијски програм акредитован је као двогодишњи и двојезични мастер програм. Било која комбинација српског, енглеског, француског и немачког језика као А, Б или Ц језика је могућа и прихватљива (А – матерњи, Б – први страни, Ц – други страни језик). Улазни ниво за језик Б мора бити макар Ц1 према Заједничком европском оквиру за језике, а за други страни Б2 +/--. Кандидати полажу пријемни испит из оба страна језика, који се организује током два дана, јер садржи писмени и усмени део. Пошто је полагање пријемног испита из другог страног језика на овом нивоу студија новина, Филолошки факултет је организовао припремну наставу из немачког као другог страног и француског као другог страног језика. Настава траје два месеца, држе је наставници који ће бити ангажовани као предавачи на овом студијском програму и усмерена је на припрему кандидата да успешно положи пријемни испит. Пријемни испит је замишљен као тест вештина пре него тест језичког знања, јер је усмерен на тестирање преводилачке способности (потенцијала) кандидата – *aptitude test*. Кандидати треба да покажу завидне језичке компетенције, општу информисаност о актуелним друштвено-економским, политичким, научним, спортским збивањима, као и способност

да без тешкоћа прелазе са једног на други језик, како у писаном, тако и у усменом изражавању. Питање претходног преводачког школовања свакако нема одлучујућу тежину. Пријемни испит осмишљен је тако да би лако могао да оповргне неке широко примењиване критеријуме о нечијој преводачкој компетенцији: ако неко добро зна језик, сигурно ће бити добар преводац; преводац се рађа; или преводац је неко ко је завршио факултет филолошког усмерења. Наравно да три наведена критеријума могу бити велика предност у образовању преводаца, али ништа од наведеног није нужно, нити треба очекивати да се неко „научен родио“. Дакле, структура пријемног испита као и целих двогодишњих студија замишљена је тако да неко ко има преводачки потенцијал стекне и неопходне преводачке вештине. Јасно је да ни сви кандидати који су успешно положили пријемни испит не могу имати исте преводачке могућности, склоности и жеље, те су у том смислу студије подељене на модуле за писане, усмене и аудио-визуелне преводиоце, који се гранају на књижевно и специјалистичко превођење (писано), односно консекутивно и конференцијско.

У првом семестру студија кандидати се упућују у студије превођења на предметима Студије писменог и усменог превођења и Технике писменог и усменог превођења, имају шест часова недељно консекутивног превођења и осам часова недељно превођења економских и политичких текстова. Такође, имају обавезне часове српског језика, као и језика Б и Ц. Имајући у виду да је познавање терминологије нераздвојно од језика струке, настава страних језика усмерена је ка пружању компетенције да се разликују језички регистри, савлада терминологија неопходна стручним преводиоцима и стекне комуникативна компетенција за говорне ситуације у којима се стручни преводиоци свакодневно налазе. Као изборни предмети понуђени су Увод у тематско подручје – право и Увод у тематско подручје – економија, од којих се један мора слу-

шати. Очигледно је да се приликом обликовања структуре наставе имало на уму да образовање стручних преводаца треба да подразумева изучавање језика струке, али и саме стручне области (право, економија, институције Европске уније). Пракса показује да се познавање појединих струка често истиче као услов за преводачки ангажман. Међутим, како је немогуће будуће преводиоце обучити за све области које би они једног дана могли да преводе, тежиште наставе је на томе да им се дају вештине, алатке и знања који ће од њих направити „универзалне преводиоце“ (Рајић, 1986: 23) – преводиоце који ће моћи да преводе све врсте текстова, а специјализоваће се зависно од посла који добију, личних склоности и могућности да примене своје специјализовано знање. Дакле, настава је обликована на начин да студентима пружи основу са које касније могу, без тешкоћа, да се усмере у било ком правцу.

У другом семестру нови предмети су Увод у европско право и европске институције, који предаје професор Правног факултета, и Преводне технологије и истраживање за усмено и писмено превођење. Однос усменог и писаног превођења иде благо у корист писаног, јер се писано превођење стручних текстова ради током осам часова недељно (2+6), а увод у консекутивно превођење током шест часова (2+4). Имајући у виду да је на основним студијама страних филологија проучавање књижевног превођења надмоћније у односу на проучавање некњижевног, поставља се питање заступљености књижевног превођења у оквиру овог мастер програма. Наиме, предмет Увод у књижевно превођење има статус изборног предмета у трећем семестру студија чији је фонд шест часова недељно (4+2). Не спорећи традиционални вредносни суд који велику предност даје књижевном превођењу, на овим мастер студијама студенти се ипак првенствено обучавају за превођење стручних текстова.

Оно што је најважније у концепцији овог студијског програма јесте оправдано инсистирање на што широј основи стицања практичне спреме, али и теоријског знања, што води ка специјализацији филолога ка писаном, усменом или аудио-визуелном превођењу на другој години. Дакле, на крају прве године, тачније на почетку друге, кандидати се на основу резултата на испитима и склоности деле на оне који се усмеравају ка писаном превођењу и оне који се усмеравају ка усменом, односно конференцијском, односно аудио-визуелном превођењу. Предмети на другој години су углавном подељени у изборне групе предмета, тако да студенти слушају предмете са модула за који су се определили, јер студије треба да дају будућим преводиоцима оно што им је објективно потребно да би могли да се баве овом професијом. Обавезни предмети на другој години студија су Увод у професију и професионалну етику и Преводне технологије. Такође, у току четвртог семестра студија обавезна је стручна пракса, као и израда завршног рада. Стручна пракса треба да представља спону привреде и преводачке професије, као и начин да се будући преводиоци науче да сарађују са стручњацима за поједине области. Током обављања стручне праксе студенти треба да примене знања која су до тада стекли о томе како треба поступити са непознатим текстом да би се његово значење, писаним или усменим путем, адекватно пренело на други језик. Ипак, обучавање за стручну страну професије не сме да засени академски садржај програма, јер управо он чини битну разлику која постоји између мастер програма на Филолошком факултету и стручне обуке за преводиоце у било ком удружењу преводаца. Улога науке о превођењу у образовању преводаца је двострука: с једне стране, она треба да одреди која су знања неопходна за остваривање квалитетног превода, а са друге, она чини саставни део образовања преводаца (Рајић, 1986: 21–22). Од наставе теорије превођења треба очекивати да обухвати

општетеоријски део, који није осетљив на разлике између појединачних језика, али и да покљони пажњу преводачки релевантним особеностима конкретних језика (на пример, српски и страни језик или нека друга комбинација А и Б језика). Предмети Превођење као социокултурна медијација и Локализација који се проучавају на другој години имају за циљ да студијама дају неопходну културолошку компоненту чију важност данашња транслатологија не доводи у питање.

Након завршених студија, свим мастерима се издају дипломе којима стичу звање „мастер филолог – преводац“, а положени предмети се наводе у додатку дипломи. Дакле, на овом студијском програму образују се филолози преводачког усмерења, а не просто – преводиоци. То је квалитет по ком се факултетско образовање, односно академско знање, разликује од преводачке школе или курса превођења.

На самом крају, али не због важности, писање мастер рада треба да заокружи целину знања које су студенти стекли током двогодишњих студија. Приликом израде тезе важно је да студенти покажу да умеју да се служе стручним и помоћном литературом, да знају како да користе библиотечке фондове и дигиталне ресурсе ради обављања научног истраживања, као и да поимају актуелне проблеме у области преводаштва или наставе превођења. Мастер радови оцењују се применом међународних мерила квалитета и неизоставно морају задовољити критеријум међународне конкурентности.

Дилеме, недоумице и изазови

Не постоји сумња да овако замишљено образовање будућих преводаца иде у корак са светским универзитетским трендовима, посебно имајући у виду да се на студије може уписати највише тридесет кандидата за све језичке комбинације. Међутим, пошто на домаћим уни-

верзитетима досад нисмо имали много примера усмеравања наставе на област превођења на мастер нивоу, изазови са којима се сусрећемо су бројни.

Пре свега, постоји проблем наставног кадра, јер су наставници на катедрама које треба да учествују у спровођењу наставе на овом програму (англистика, германистика, романистика, србистика) преоптерећени редовним обавезама (наставним, испитним, менторским итд). Дакле, за одржавање наставе потребно је ангажовати наставнике који већ имају пун наставни фонд на Филолошком факултету. Осим тога, потребно је да наставници буду пробрани из редова оних колега који се превођењем баве у пракси, јер су ове студије практичног усмерења, што значи да је студентима потребно дати мноштво практичних савета из свакодневног живота једног усменог или писаног преводиоца. Идеално би било имати наставни кадар који обухвата компетентне специјалисте (енг. *practitioners*), који имају академска звања да предају на високошколским институцијама, уместо решавати питање наставника у складу са тренутним кадровским могућностима.

Други проблем представљају извори финансирања. Намера управе факултета јесте да ове студије буду финансијски самоодрживе. Последица тога је висока школарина, као и одлука да се не додели ниједно буџетско место, што може да обесхрабри студенте да се одлуче да упишу овај програм. Координатори студијског програма улажу напор да се проблем финансирања програма реши у сарадњи са Европском комисијом, али позитиван исход за једну школску годину не може да обезбеди сигурност на дуже стазе.

Проблем финансирања тесно је повезан са питањем оглашавања. Пошто је реч о новом студијском програму, потребно га је представити потенцијалним студентима. У том смислу, Факултет је организовао неколико трибина

и низ промотивних активности са идејом да се допре до кандидата који би могли бити заинтересовани за ове студије. У децембру 2016. године на Филолошком факултету организована је трибина „Ко су стручни преводиоци?“, у марту 2017. године, заједно са Сектором за превођење Канцеларије за евроинтеграције, представљен је програм стручне праксе који будући студенти могу да обављају у овој канцеларији, а у априлу 2017. године предавање на Филолошком факултету одржао је Ијан Андерсон (Ian Anderson), лобиста Генералног директората за превођење у Бриселу, који је говорио о важности преводаца у систему међународних организација, самим тим промовишући преводачко занимање. У јуну 2017. године на Филолошком факултету, у оквиру Дана отворених врата, одржано је представљање свих мастер програма које Факултет нуди, укључујући и акредитоване мастер студије Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење.

Иако су биле успешне и врло посећене, све наведене активности ипак представљају додатно оптерећење за наставнике који, уз редован посао, сада раде на маркетингу и осмишљавању рекламних материјала и садржаја. Имајући у виду чињеницу да се садашње генерације студената највише информишу преко електронских медија и друштвених мрежа, програм Конференцијско, стручно и аудио-визуелно превођење има свој идентитет и у виртуелном простору, додуше под енглеским називом *Master in Conference Interpreting and Translation (MCIT)*. Ипак, како у стварном, тако и у виртуелном свету, потребно је уложити незанемарљиво време, знање и труд како би програм постао препознатљив и актуелан међу потенцијалним кандидатима за упис.

Закључак

Упркос низу изазова који су се појавили током започињања новог мастер студијског про-

грама, постоји једна значајна околност која мотивише Филолошки факултет да истраје, а студенте да озбиљно разматрају ову могућност наставка школовања: изгледи за одговарајуће запошљавање академски образованих усмених и писаних стручних преводаца изузетно су велики, пре свега захваљујући економско-политичким околностима у земљи и свету и променама у међународним односима. Сви показатељи са тржишта рада, како домаћег, тако и глобалног,

говоре да добрих преводаца нема довољно и обећавају стални успон преводачке професије. Изгледа да никада није престала потражња за преводиоцима који „имају такав ум да могу у потпуности да проникну у изворно значење, да виспирним опажањем прате резонување аутора и да унесу топла и жива осећања у лепоту изворног текста“, како их је Титлер описао крајем осамнаестог века (Tytler, 1907: 204-205).

Литература

- Bugarski, R. (1986). Teorija prevođenja kao predmet u visokoškolskoj nastavi stranih jezika. U: Marojević, R. (ur.). *Prevođenje i nastava stranih jezika* (17–20). Beograd: Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije i Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
- Hatim, B. (2001). *Teaching and Researching Translation*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Rajić, Lj. (1986). Uloga nauke o prevođenju u obrazovanju prevodilaca. U: Marojević, R. (ur.). *Prevođenje i nastava stranih jezika* (21–25). Beograd: Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije i Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
- Tytler, A. F. (1907). *Essays on Principles of Translation*. London: J. M. Dent & Sons Limited.
- Vinaver, N. (2012). O visokoškolskom obrazovanju prevodilaca. U: *Prevodilac* 3–4/12 (25–33). Beograd: Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije.

Summary

The paper presents the introduction of new master translation courses at the Faculty of Philology in Belgrade. It describes the curricula for the translation courses in Translatology in the main study programme Language, Literature, Culture, as well as for a specialized translation- and interpretation-oriented study programme Master in Conference Interpreting and Translation (MCIT). Both programmes have been conceived in line with the contemporary theories of translation and abide by the best translation teaching strategies of top European universities. Their aim is not only to develop students' translational competencies to adequately convey words and their meanings from the source language to the target language, but also to get thorough background knowledge of the subject matter along with the knowledge of cultural and social factors which can influence possible meanings, especially when it comes to community translation. The paper also tries to show how such a transformation of the traditional approach to translation teaching can consequently lead to the transformation of a notion of translator from someone who converts words from one language to another to an intellectual worker with academic professional training.

Keywords: *translatology, translation and interpretation teaching, master translation studies.*